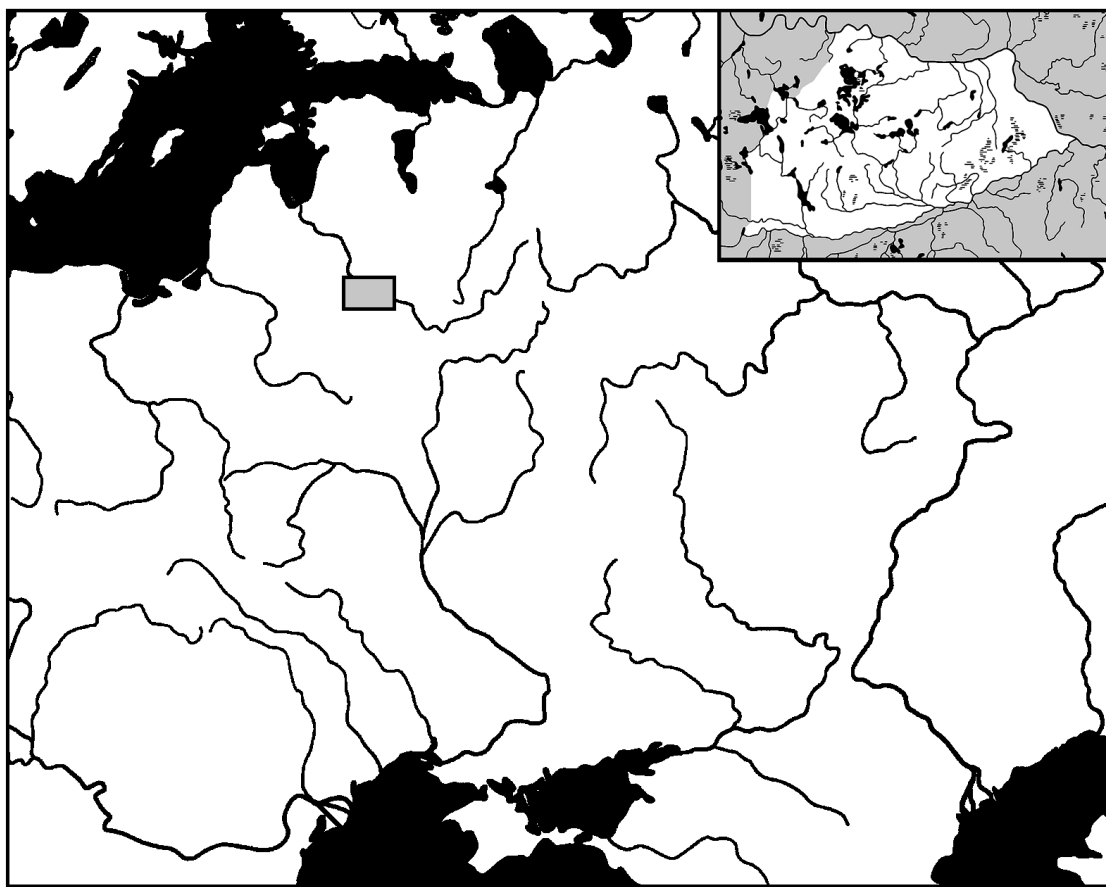

**БРАСЛАЎСКАЕ ПААЗЕР’Е Ў КАНЦЫ I – ПАЧАТКУ II ТЫС. Н.Э.:
СУЧАСНЫ СТАН І ПЕРСПЕКТЫВЫ ДАСЛЕДАВАННЯЎ**

Браслаўскае Паазер’е – рэгіён на паўночным захадзе Беларусі, абмежаваны ракой Заходняя Дзвіна (на поўначы), яе левым прытокам Дзісна (на поўдні) і возерам Дрысвяты (на захадзе (мал. 1)). Ландшафт Браслаўшчыны характарызуецца халміста-марэнным рэльефам са шматлікімі азёрамі, балотамі (пераважна невялікімі па плошчы) і густой рачной сеткай.

Мал. 1. Браслаўскае Паазер’е на карце Усходняй Еўропы
Fig. 1. Braslavske Lake region on the map of Eastern Europe

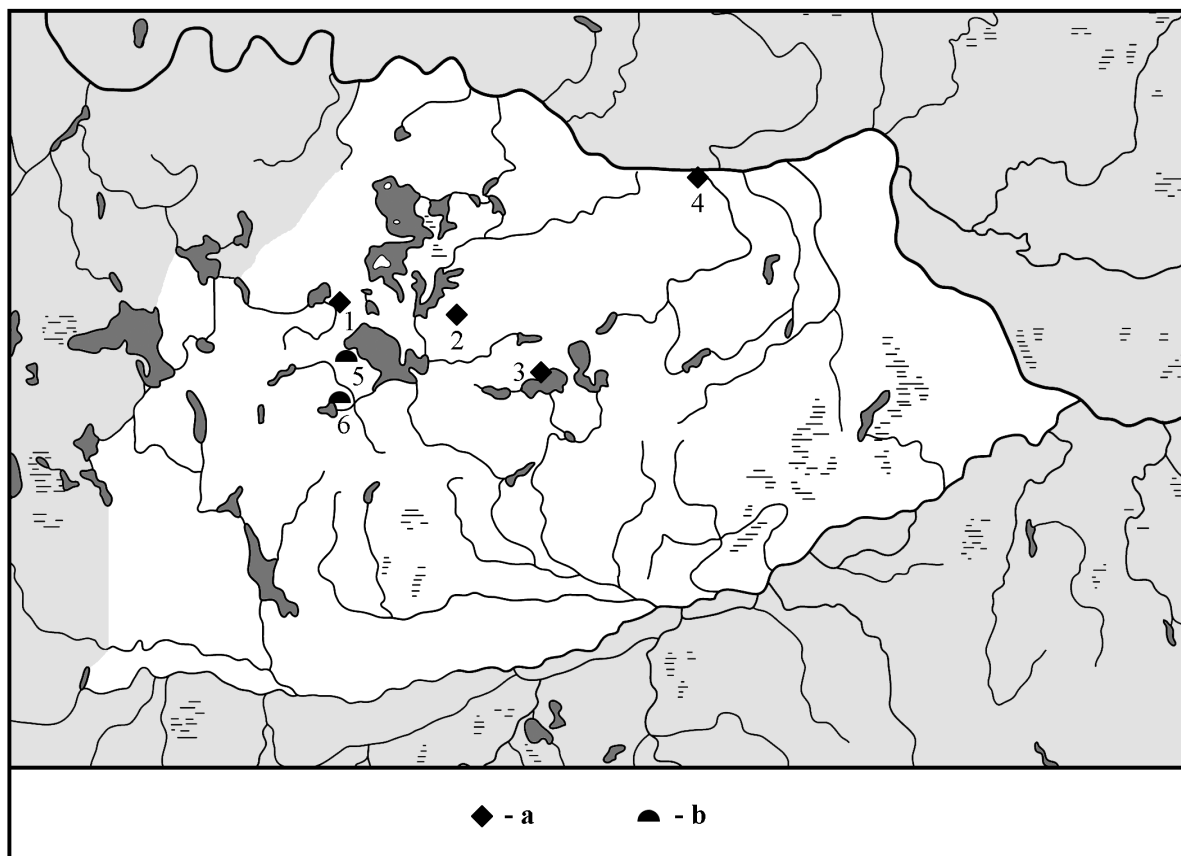
Можна меркаваць, што Браслаўскае Паазер’е з’яўляецца адным з найбольш вывучаных у археалагічных адносінах рэгіёнаў Беларускага Падзвіння. Амаратарскія раскопкі праводзіліся тут у 80-я гг. XIX ст. графам У Плятэрам. Навуковыя даследаванні на Браслаўшчыне былі распачатыя ў 1893 г. Ф. Пакроўскім [Покровский, 1895] і з рознай ступенню інтэнсіўнасці працягваюцца дагэтуль. У розныя гады тут праводзілі раскопкі такія археолагі, як А. Цэгак-Галубовіч і У. Галубовіч [Hoiubowicz, 1937, s. 85–87; Hoiubowiczowie, 1940, s. 6; Голубович, Голубович, 1945, рис. 53], Л. Аляксееў [Алексеев, 1960; 1978], Л. Дучыц [Дучыц, 1991а, 1993; 1996; Дучыц, Митрофанов, 1994; Дучыц, Шадыра, 1992; 2004], В. Шадыра [Шадыро, 1993; 2001а; 2001б; 2006], М. Ткачоў, Г. Семянчук [Семянчук, 1993; 1997; 2001; Семянчук, Міроньскі, 2001], В. Зайцава [Зайцава, 1993а; 1993б], А. Егарэйчанка [1994; 2003; 2004; 2006],

В. Рабцэвіч і А. Плавінскі [Плавинский, 2000; Плавінскі, Плавінскі, 2003; 2005], С. Дзярновіч [Дернович, 2003], М. Плавінскі [Плавінскі, 2005; Плавінскі, Дзярновіч, Харытановіч, 2008; Плавинский, 2008; 2009] і некаторыя іншыя. У выніку гэтых даследаванняў была назапашана значная база археалагічных крыніц, якая дазваляе прыступіць да рэканструкцыі гісторыі рэгіёна ў канцы I – пачатку II тыс. н.э.

Аднак перад тым, як звярнуцца да разгляду стану вывучэння матэрыялаў канца I – пачатку II тыс. н.э., варта каротка спыніцца на характарыстыцы археалагічных помнікаў больш ранніх перыядаў.

У жалезным веку ў рэгіёне былі распаўсюджаны гарадзішчы культуры штрыхаванай керамікі (на захадзе) і днепра-дзвінскай культуры (на ўсходзе Браслаўскага Паазер’я). Помнікі гэтых культур датуюцца ў шырокіх межах I тыс. да н.э. – першых стагоддзяў н.э. [Егорейченко, 2006; Шадыра, 2006, с. 11–44].

Найменш вывучанымі ў рэгіёне з’яўляюцца помнікі сярэдзіны – трэцяй чвэрці I тыс. н.э. (мал. 2). Слаі гэтага часу выяўлены на гарадзішчах і селішчах Зазоны, Рацёнкі, Тарылава і Пруднікі. Да гэтага ж часу належаць курган 7 у могільніку Рацкі Бор і курган 9 у могільніку Пагошча [Плавинский, 2008, с. 239–242, рис. 23; 2009, с. 57–60, мал. 6]. На пералічаных паселішчах знойдзена аблітая кераміка і кераміка банцараўскага тыпу, што дазволіла В.І. Шадыры меркаваць аб магчымасці цэраспалоснага рассялення носьбітаў банцараўскай культуры і жыхароў паселішчаў з аблітай керамікай [Шадыра, 2001а, с. 98, мал. 2, 3; 2001б; 2006, табл. 16:І]. У сярэдзіне – трэцяй чвэрці I тыс. н.э. у рэгіёне (паміж азёрамі Дрывяты і Пагошча) з’яўляюцца групы насельніцтва, якое хавала сваіх памерлых у курганах, і прыналежае да культуры пскоўскіх доўгіх курганоў [Плавинский, 2008, с. 242; 2009, с. 60].

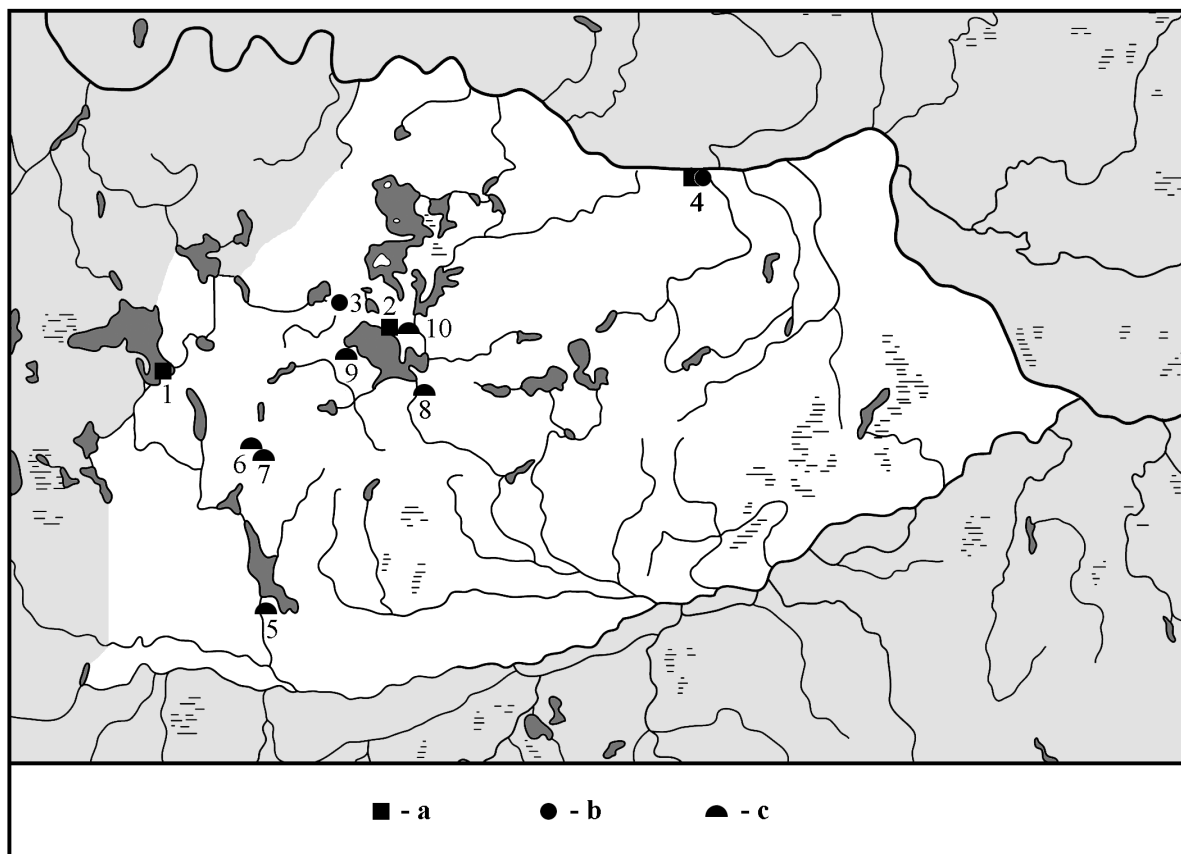

Мал. 2. Археалагічныя помнікі Браслаўскага Паазер’я трэцяй чвэрці I тыс. н.э.: 1 – Зазоны, 2 – Рацёнкі, 3 – Тарылава, 4 – Пруднікі, 5 – Рацкі Бор, 6 – Пагошча (а – паселішча, б – курган)

Fig. 2. Archaeological monuments of Braslavskye Lake region from third quarter of I kyr. A. D.

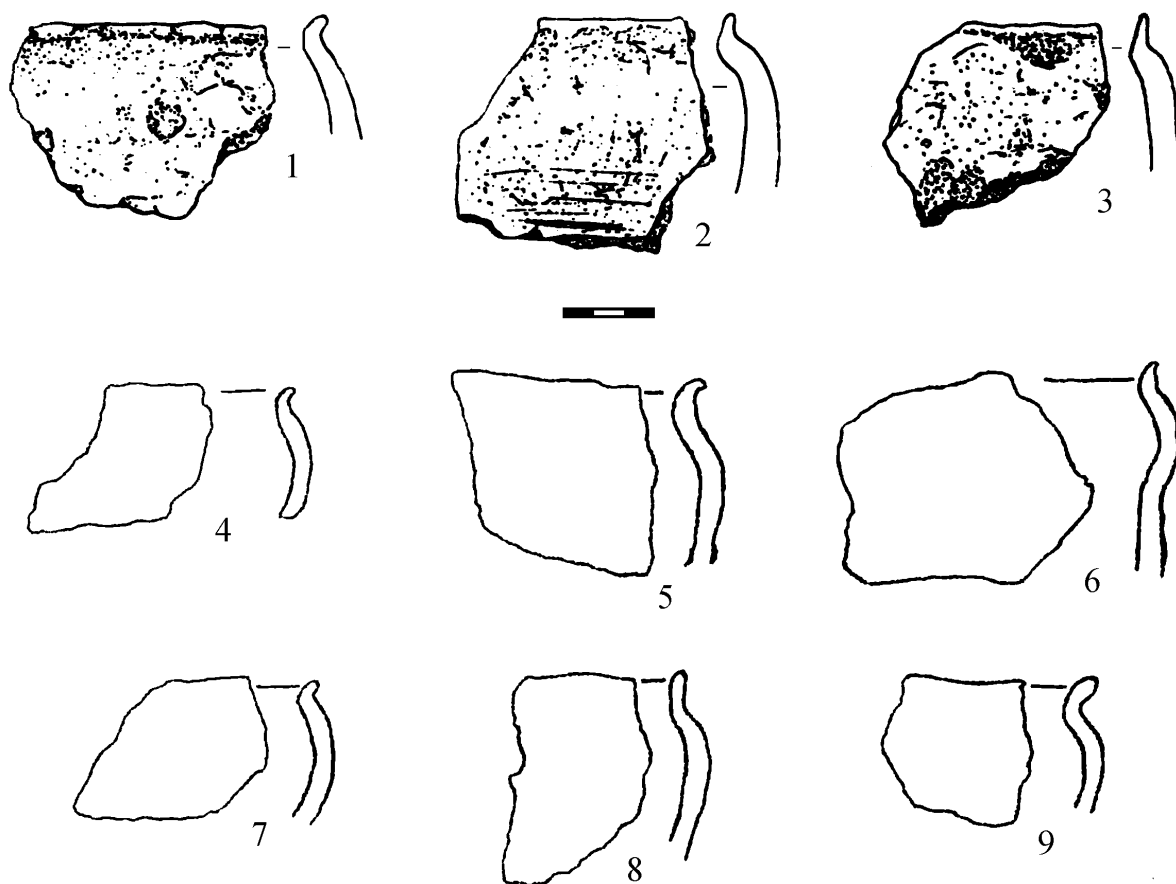
У канцы I тыс. н.э., дакладней – прыблізна ў межах IX ст., бліжэй да яго канца, у Браслаўскім Паазер'і (мал. 3) распаўсюджваюцца помнікі культуры смаленска-полацкіх доўгіх курганоў (далей КСПДК), якія атаясамліваюцца сучаснымі даследчыкамі з летапіснымі крывічамі [Седов, 2005, с. 390–394; Енуков, 1990, с. 178; Штыхаў, 1992, с. 95]. Характэрныя для КСПДК ляпная кераміка “з плечукамі” і рэчавы матэрыял выяўлены ў культурных сляях гарадзішча “Замак” на возеры Дрысвяты (мал. 4) [Семянчук, 1997, с. 62; 2001, с. 300], гарадзішча “Замкавая Гара” ў Браславе (мал. 5) [Алексеев, 1960, с. 103; 1978, с. 39–40; 2006, с. 72–73], селішча Зазоны, гарадзішча і селішча Пруднікі [Шадыро, 2001б, рис. 9:10].

Курганныя могільнікі КСПДК канцэнтруюцца на захадзе Браслаўскага Паазер'я – ў ваколіцах азёр Богінскага і Дрывяты (мал. 5). З 1890-х па 1990-я гг. тут было даследавана 96 курганоў у 6 могілніках: Бяльмонты, Вусце (Богіна), Опса, Даўбор, Заборныя Гумны, Рацкі Бор (табл. 1). Асноўная маса даследаваных пахаванняў належыць да тыповых для КСПДК крэмацый, здзейсненых па-за межамі кургана. Пахаванні ўтрымліваюць характэрныя, так званыя этнавызначальныя, тыпы ўпрыгажэнняў гэтай культуры – серпападобныя скроневыя колцы, трохдзюркавыя і бі-S-падобныя ланцугатрымальнікі і ляпную кераміку “з плечукамі” (мал. 6–7). Усе адносна вузкія датаваныя комплексы КСПДК належаць да X ст. ці, X – пачатку XI ст. [Енуков, 1990, с. 76–77, табл. 2; Плавинский, 2008, с. 243].

Мал. 3. Археалагічныя помнікі Браслаўскага Паазер'я канца I тыс. н.э.: 1 – Дрысвяты, 2 – Браслаў, 3 – Зазоны, 4 – Пруднікі, 5 – Вусце (Богіна), 6 – Даўбор, 7 – Опса, 8 – Бяльмонты, 9 – Рацкі Бор, 10 – Заборныя Гумны (a – гарадзішча з матэрыяламі КСПДК, b – селішча з матэрыяламі КСПДК, c – курганны могілнік КСПДК)

Fig. 3. Archaeological monuments of Braslavskye Lake region from the end of I kyr. A. D.

Мал. 4. Ляпная кераміка культуры смаленска-полацкіх доўгіх курганоў з гарадзішча “Замак” на возеры Дрысвяты (паводле М. Ткачова)

Fig. 4. Plastic ceramic of Smalenska-Polotski long mounds culture from hill-fort “Zamak” on Drysviaty lake (by: M. Tkachov)

Пералічаныя гарадзішчы, селішчы і курганныя могільнікі могуць быць аб’яднаныя ў асобную богінска-дрывяцкую групу помнікаў, якую пакінула самая крайняя паўночна-заходняя група носьбітаў традыцый культуры смаленска-полацкіх доўгіх курганоў, што непасрэдна межавала з усходнелітоўскімі плямёнамі на захадзе [Kurila, 2005] і латгаламі на паўночным захадзе [Radiņš, 1999, att. 99].

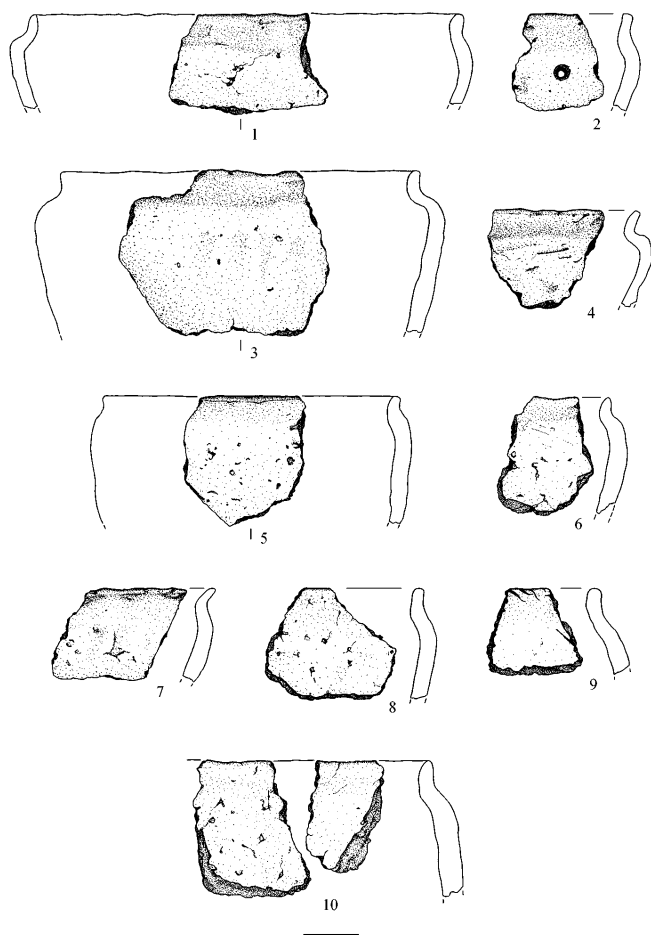
У другой палове X ст. на ўсходзе Браслаўскага Паазер’я – ў ваколіцах азёр Укля – Абстэрна – Важа з’яўляюцца курганныя могільнікі, у якіх цалкам пераважаюць пахаванні па абрадзе інгумацыі, а крэмацыі сустракаюцца вельмі рэдка (могільнікі Лясная, Кублішчына, Укля, Кузьмаўшчына (мал. 8)). У курганах пераважае кругавая кераміка і набор ювельных упрыгажэнняў, тыповы для крывіцкіх курганоў Беларускага Падзвіння старажытнарускага часу. З’яўленне падобных могільнікаў варта атаясамліваць з прытокам новага насельніцтва з усходу, якое, верагодна, было звязана сваім паходжаннем з фармаваннем раннедзяржаўнага ўтварэння ў Сярэднім Падзвінні з цэнтрам у Полацку [Плавінскі, 2008, с. 243]. Іншымі словамі, дадзеныя некропалі з’яўляюцца сведчаннем сельскай каланізацыі часоў Рагвалода і больш позняй эпохі, бо функцыянаванне курганных могільнікаў з трупакладаннямі на ўсходзе Браслаўскага Паазер’я працягвалася і ў далейшым – і ў XI, і ў XII ст.

У канцы X – пачатку XI ст. у могілніках богінска-дрывяцкага мікрарэгіёна КСПДК з’яўляецца шэраг пахаванняў па абрадзе інгумацыі (табл. 2). У большасці з іх знойдзены прадметы ўзбраення старажытнарускіх і паўночнаеўрапейскіх форм, такія як сякеры тыпаў IV і IVA паводле А. М. Кірпічнікава, ланцэтападобныя наканечнікі коп’яў з “гатычным”

арнамантам на ўтулцы і інш. (мал. 9). Відавочна, што гэтыя пахаванні былі пакінутыя прышэльцамі, не звязанымі з пахавальнымі традыцыямі КСПДК. Можна меркаваць, што з’яўленне інгумацый са зброяй адлюстроўвае пачатак зацвярджэння цікавасцяў полацкага княства ў рэгіёне, а самі гэтыя пахаванні належаць прадстаўнікам полацкай княжацкай адміністрацыі [Плавінскі, 2008, с. 243].

Адначасова са з’яўленнем у некропалях КСПДК пахаванняў па абрадзе трупапакладання са зброяй, у канцы X – пачатку XI ст. адбываюцца пажары на гарадзішчы “Замак” на возеры Дрысвяты і на гарадзішчы “Замкавая гара” у Браславе, а на іх месцы ўзнікаюць гарадскія цэнтры з тыповай старажытнаруускай матэрыяльнай культурай [Алексеев, 1960, с. 103–105; 1978, с. 40; Семенчук, 2001, с. 300, 306; Семянчук, Міроньскі, 2001, с. 93]. Жыццё на селішчы ў Зазонах спыняецца, а на гарадзішча і селішча Пруднікі пранікаюць традыцыі старажытнаруускай матэрыяльнай культуры [Шадыро, 1993, с. 138, 144]. На ўсход ад Браслава ўзнікаюць старажытнаруускія крэпасці Маскавічы і Рацёнкі [Дучыц, 1991, с. 24–26; 1993, с. 13; Дучиц, Митрофанов, 1994, с. 180; Егорейченко, 2003; Плавінскі, 2008, с. 243].

У хуткім часе, не пазней за сярэдзіну XI ст., курганныя могільнікі богінска-дрывяцкага мікрарэгіёна перастаюць функцыянаваць (мал. 10). Знішчэнне гарадзішчаў мясцовага насельніцтва, стварэнне магутнай сістэмы ўмацаванняў, распаўсюджанне адміністрацыі адбыліся на працягу адносна кароткага часу, што сведчыць аб спланаванай і мэтанакіраванай дзейнасці прышэльцаў. Можна ўпэўнена звязваць гэтыя падзеі з працэсам пашырэння межаў полацкага княства.

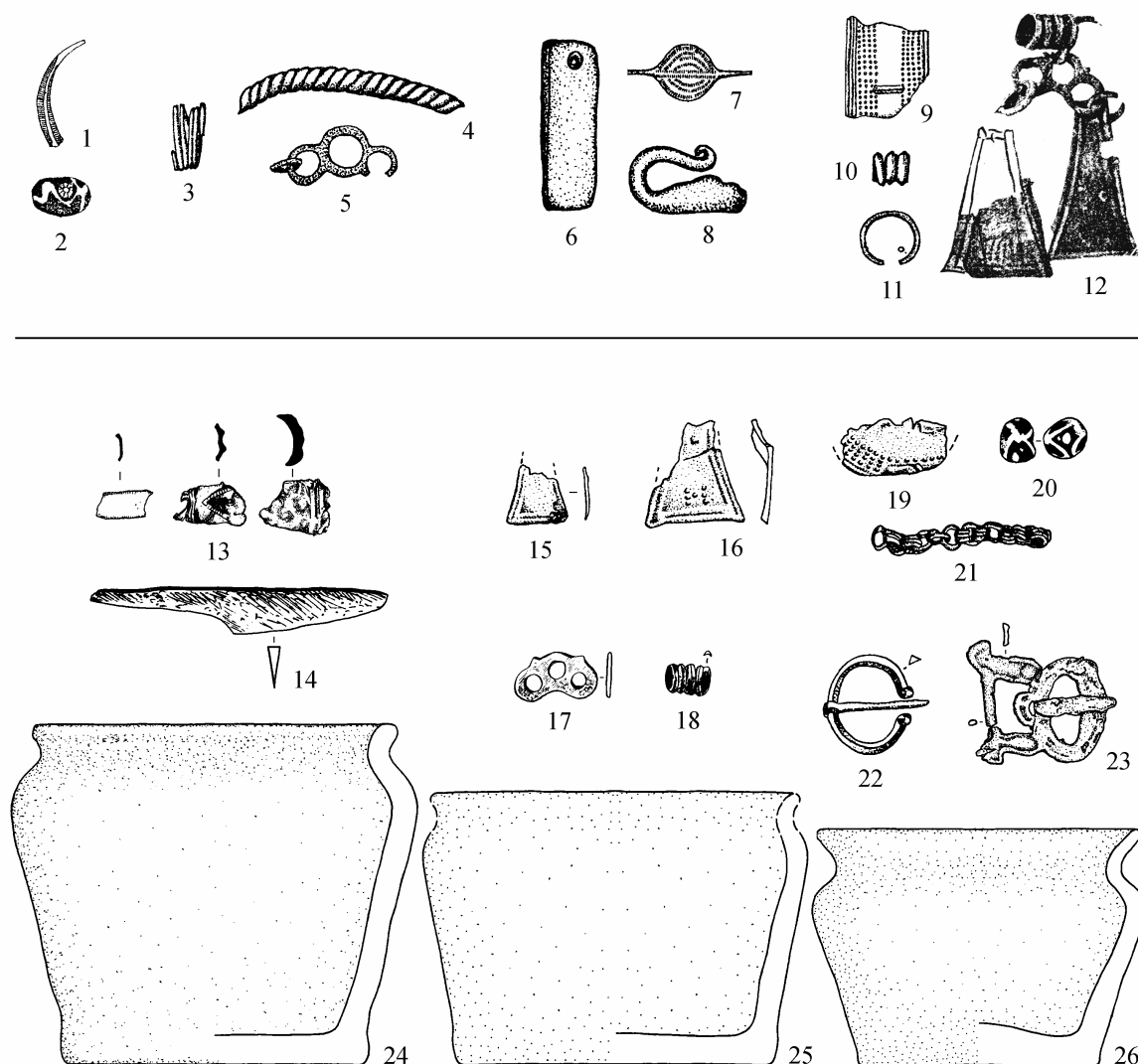
Мал. 5 Ляпная кераміка культуры смаленска-полацкіх доўгіх курганоў з гарадзішча “Замкавая Гара” ў Браславе
Fig. 5. Plastic ceramic of Smalenska-Polotski long mounds culture from hill-fort “Zamkavaia Gara” in Braslav

У святле сказанага асабліваю цікавасць прадстаўляюць вынікі раскопак курганнага могільніка Пагошча Опсаўскага с/с Браслаўскага р., якія праводзіліся на працягу 2005–2008 гг. экспедыцыяй Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі пад кіраўніцтвам аўтара. Могільнік знаходзіцца ў цэнтры богінска-дрывяцкага мікрарэгіёна. Помнік размяшчаецца за 500 м на паўночны ўсход ад вёскі Пагошча на тэрасе над усходнім берагам возера Бяржонка ў лесе (мал. 11). Пятнаццаць курганоў выцягнуты паміж схілам тэрасы і лясной дарогай. Могільнік зарос лесам і кустоўем. Уся яго плошча моцна пацярпела ад гаспадарчай і скарба-шукальніцкай актыўнасці людзей. Большасць курганоў пашкоджана і часткова знішчана.

За 4 сезоны раскопак суцэльнай плошчай на помніку было даследавана 1018 м.кв і раскапана 11 курганоў, з якіх 9 змяшчалі пахаванні (табл. 3). Натуральна, што такая колькасць прыдатных для аналізу курганоў не дазваляе рабіць катэгарычныя высновы аб храналогіі і культурнай інтэрпрэтацыі некропалі. Аднак пэўныя меркаванні могуць быць выказаны ўжо зараз.

Даследаваныя курганы з пахаваннямі (1, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15) могуць быць падзеленыя на два культурна-храналагічныя гарызонты.

Першы культурна-храналагічны гарызонт прадстаўлены курганам 9, які можа быць датаваны трэцяй чвэрцю I тыс. н.э. (найбольш верагодна – VII ст.) і аднесены да культуры пскоўскіх доўгіх курганоў.

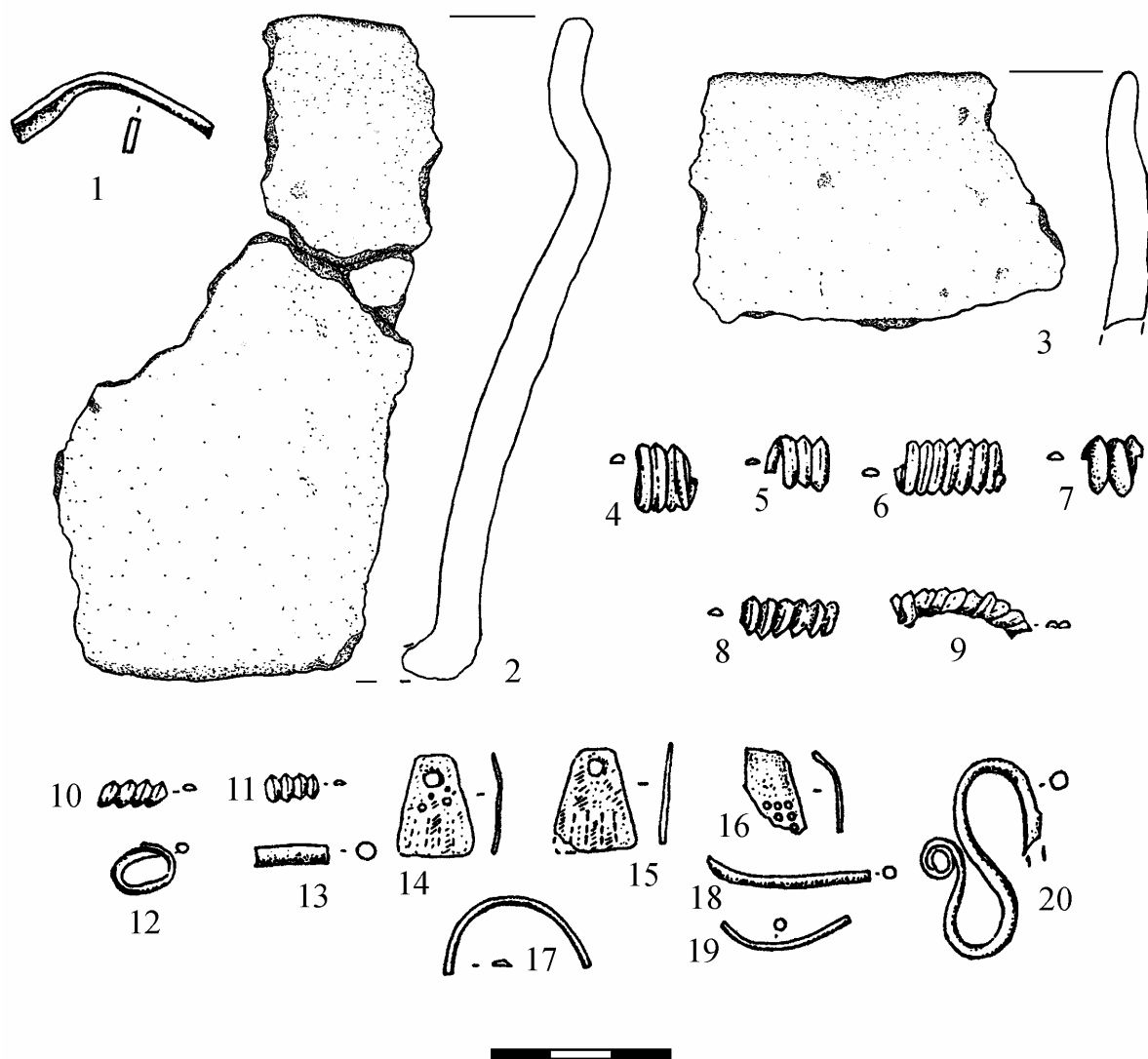

Мал. 6. Матэрыялы раскопак курганага могільніка Вусце: 1–12 – раскопкі Ф.В. Пакроўскага, 13–26 – раскопкі Л.У. Дучыц і В.І. Шадыры (1–11 – паводле У.В. Енукова, 12 – паводле Ф.В. Пакроўскага, 13 – мал. В.Г. Беяўца, 14–22 – паводле Л.У. Дучыц і В.І. Шадыры)

Fig. 6. Materials from excavations of burial mound complex Vystse

Надзвычай вялікую цікавасць прадстаўляе выяўлены ў кургане пахавальны абрад. Асобныя кальцынаваныя косткі знаходзіліся пад дзірванам па ўсёй паверхні насыпу і нават у раўчуку па-за яго межамі. Непасрэдна пад дзірванам на паўднёва-ўсходнім краі насыпу і часткова ў раўчуку па-за яго межамі выяўлена праслойка костак памерам 2,65 Ч1,7 м і магутнасцю да 0,15. Сярод костак, вага якіх была большай за 6,1 кг, вызначаны рэшткі не менш як чатырох чалавек: дарослы мужчына, дарослая жанчына і двое дзяцей, а таксама зайца, вавёркі, куніцы, сабакі, прадстаўніка сямейства сабачых, свінні, казы, авечак, буйных рагатых жывёлін, двух птушак і фрагмент ракушкі малюска. Знойдзены 34 фрагменты аплаўленых бронзавых упрыгажэнняў, сярод якіх можна вызначыць рэшткі бранзалетаў, спіральных

пранізаў і колцаў з трохграннага ў сячэнні дроту. Побач з праслойкай кальцынаваных костак, пад дзірванам знаходзіўся развал вялікага ляпнога слабапрафіляванага гаршчка ўсечана-канічнай формы з адагнутым вонкі венцам. Характар размяшчэння кальцынаваных костак дазваляе меркаваць, што рэшткі трупаспаленняў некалькіх людзей і жывёлін былі змешчаны ў нейкай драўлянай канструкцыі на вяршыні кургана. Верагодна, гэтая канструкцыя з'яўлялася ўсыпальняй, якая функцыянавала працяглы час і куды змяшчаліся рэшткі пахаванняў, што, магчыма, належалі прадстаўнікам адной сям'і [Плавінскі, 2008, с. 221–227; Плавінскі, 2009, с. 58–60].

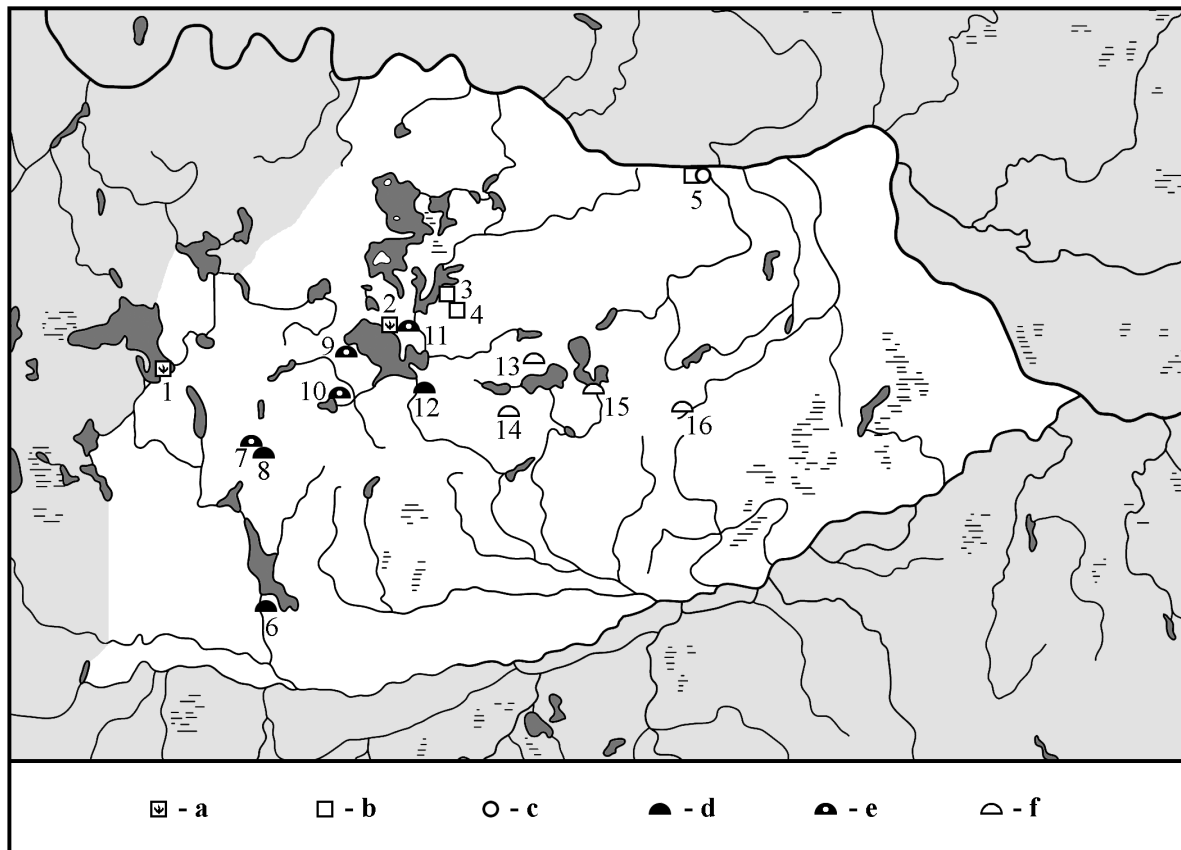

Мал. 7. Матэрыялы раскопак курганнага могільніка Рацкі Бор, раскопкі Л.У. Дучыц і В.І. Шадыры (1, 4–20 – паводле Л.У. Дучыц і В.І. Шадыры)

Fig. 7. Materials from excavations of burial mound complex Ratski Bor, excavated by L. Duchyts and V. Shadyra (1, 4–20 – by: L. Duchyts and V. Shadyra)

Другі культурна-храналагічны гарызонт курганнага могільніка Пагошча прадстаўлены васьмю насыпамі (1, 6, 7, 8, 10, 12, 14, 15). Яго шырокае датаванне можа быць вызначана ў межах другой паловы X – першай паловы XI ст. Ня гледзячы на размяшчэнне могільніка ў самым цэнтры богінска-дрывяцкай групы помнікаў КСПДК, яго пахавальны абрад цалкам адрозны ад навакольных некропаляў (табл. 3). Разам з тым, у пахавальным абрадзе калектыву, які пакінуў могільнік Пагошча, можна вылучыць некалькі характэрных рысаў. У першую чаргу варта адзначыць аднастайнасць пахавальнага абраду дарослых мужчын – курганы 1, 10, 14, 15

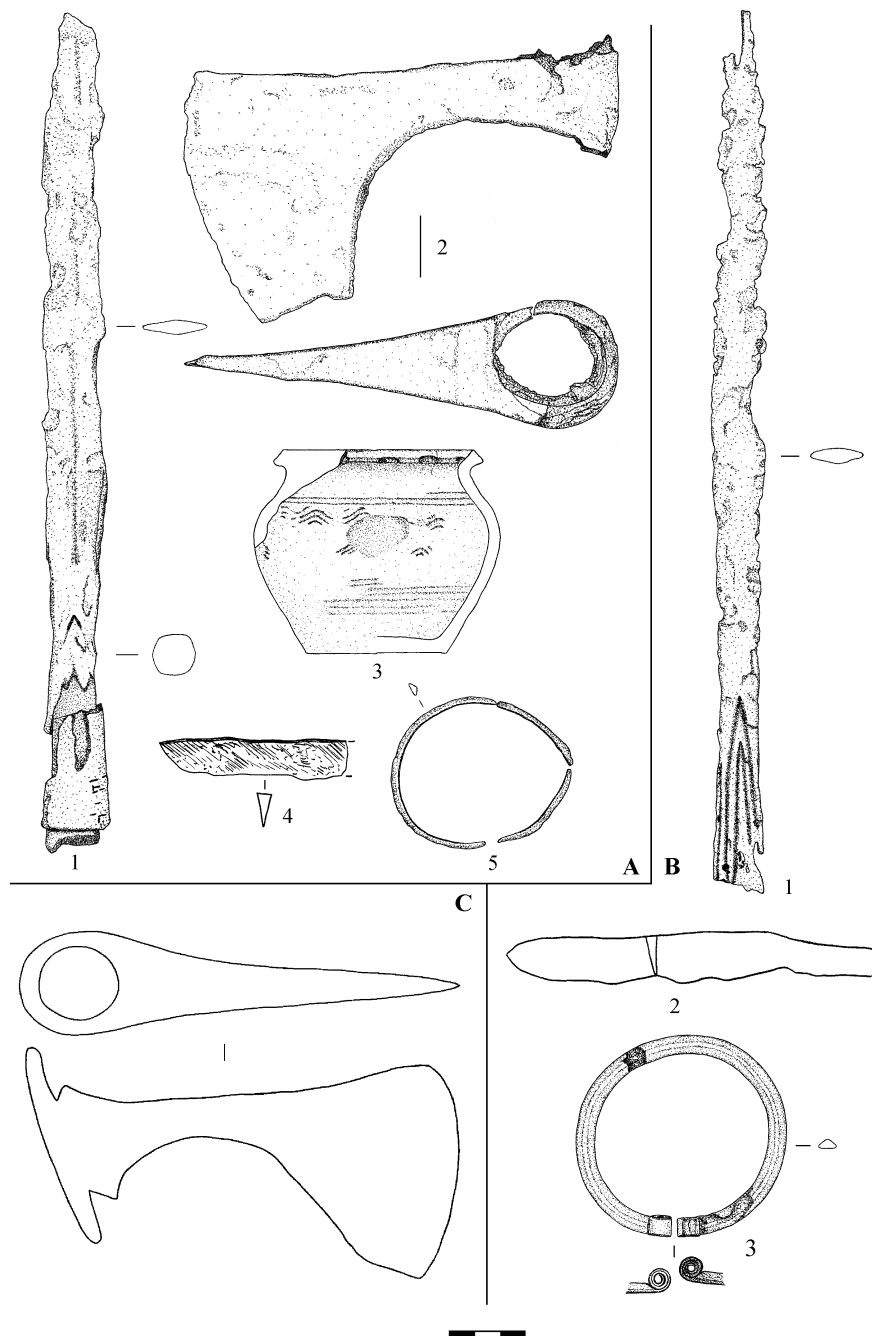
(мал. 12). Усе яны здзейснены па абрадзе інгумацыі ў падкуранных ямінах, перакрытых драўлянымі насціламі. Звернутыя галавамі на ўсход (з адхіленнямі) пахаваныя былі змешчаны ў берасцяныя канструкцыі накшталт трун. У курганах 1, 10, 14 знойдзены прадметы ўзбраення, элементы строю і посуд. Інгумацыя ў кургане 15 значна саступае ім па багацці інвентару – тут выяўленыя толькі жалезная фібула, бронзавыя паясныя колца і нож (мал. 13).

Мал. 8. Археалагічныя помнікі Браслаўскага Паазер’я мяжы X–XI стст.: 1 – Дрысвяты, 2 – Браслаў, 3 – Маскавічы, 4 – Радзюкі, 5 – Пруднікі, 6 – Вусце (Богіна), 7 – Опса, 8 – Даўбор, 9 – Рацкі Бор, 10 – Пагошча, 11 – Заборныя Гумны, 12 – Бяльмонты, 13 – Укля, 14 – Кузьмаўшчына, 15 – Лясная, 16 – Кублішчына (а – гарадзішча з матэрыяламі КСПДК, на месцы якога ўзнікла старажытнаруская крэпасць, б – старажытнаруская крэпасць, с – селішча са старажытнарускімі матэрыяламі, d – курганны могільнік КСПДК, e – курганны могільнік КСПДК з дружнымі пахаваннямі, f – старажытнарускі курганны могільнік)

Fig. 8. Archaeological monuments of Braslavsk Lake region from the period between X–XI centuries

Асабліваю цікавасць прадстаўляе мужчынскае пахаванне ў кургане 12. Мужчына 20–30 год знаходзіўся ў яміне памерам 3,7Ч2,8 м і глыбінёй 1,05 м (мал. 12). Пры ім выяўлены сякера, кап’ё, нож, крэсіва, пярсцёнак, бранзалет, фібула і ляпны гаршчок (мал. 14:А). Справа ад яго знаходзілася дадатковае безінвентарнае пахаванне жанчыны 20–30 год. Магільная яміна была перакрытая драўляным насцілам, на якім размяшчалася трэцяе пахаванне, здзейсненае па абрадзе трупаспалення з дастаткова багатым інвентаром: набор шкляных, фаянсавых і гліняных пацерак, серпападобныя скроневыя колцы, V-падобны бранзалет, фрагменты касцяных амулетаў (?), рэшткі ляпной пасудзіны (мал. 14:В). Памеры магільнай яміны, асабліва будовы кургана і рытуальных дзеяння дазваляюць меркаваць, што людзі, якія іх здзяйснялі, мелі ўяўленне аб так званым “камерным” пахавальным абрадзе [Плавінскі, 2009, с. 63–64]. Дакладней, не столькі аб “класічным камерным” рытуале, колькі аб яго позніх праявах, якія вядомыя па матэрыялах Паўночнага Захаду Расіі XI ст. Разам з тым, падабенства пахавальнага абраду мужчыны ў кургане 12 з мужчынскімі пахаваннямі са зброяй у курганах 1, 10 і 14 таксама дазваляе разглядаць апошнія як свайго роду “камерныя”.

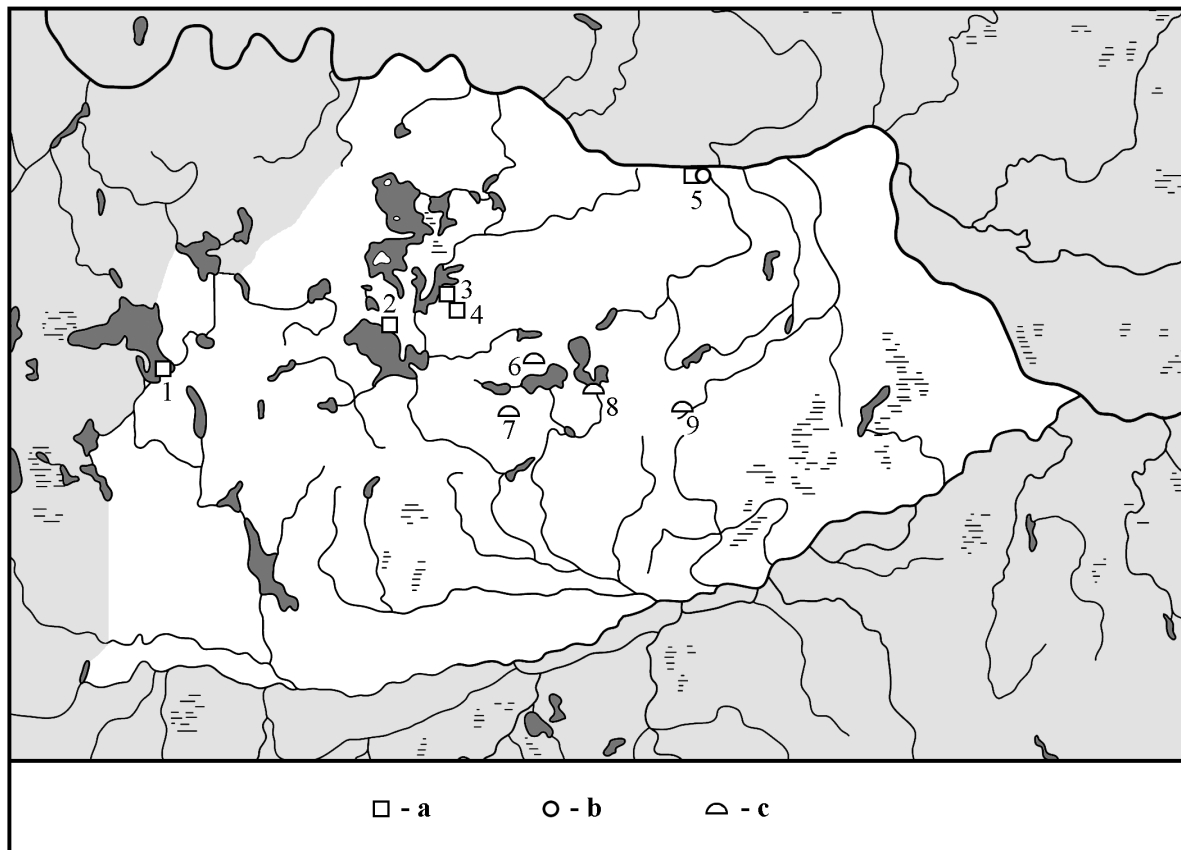

Мал. 9. Прадметы ўзбраення з пахаванняў па абразе інгумацыі ў могільніках богінска-дрывяцкага мікрарэгіёна КСПДК: А – Вусце, к. 61, В – Рацкі Бор, к. 1, С – Опса, к. 4/16 (А4, В2 – паводле Л.У. Дучыц, С – паводле А.М. Плавінскага)
Fig. 9. Weapon and armor from inhumation burial from graves of Long Barrows Culture Bohinska-Dryviatskaia local region

Жаночыя пахаванні, акрамя кургана 12, былі адкрытыя таксама ў курганах 7 і 8. Даследаваная ў кургане 8 крэмацыя, што знаходзілася ў мацерыковай ямцы, належыць да КСПДК (мал. 15:D). У кургане 7 выяўлена парная інгумацыя: пахаванне 1, арыентаванае галавой на паўднёвы ўсход, знаходзілася на попельна-вугальнай праслойцы на мацерыку і належала дзіцяці; пахаванне 2 знаходзілася ў падкуртанай яміне (мал. 15:A). Арыентаваная галавой на паўночны захад жанчына ляжала ў труне. Сярод іншага дастаткова багатага

інвентару выяўлены ўплеценыя ў косы крывіцкія бранзалетападобныя скроневыя колцы, завязаныя на два канцы (мал. 15:С).

Заўважаецца адсутнасць пэўнага стандарту ў жаночым пахавальным абрадзе. Можна таксама меркаваць, што ўсе жаночыя пахаванні ў могільніку мелі падпарадкаваны і другасны, у параўнанні з мужчын-скімі, характар у планеграфічнай структуры некропаля.

Мал. 10. Археалагічныя помнікі Браслаўскага Паазер’я другой паловы XI ст.: 1 – Дрысвяты, 2 – Браслаў, 3 – Маскавічы, 4 – Рацёнкі, 5 – Пруднікі, 6 – Укля, 7 – Кузьмаўшчына, 8 – Лясная, 9 – Кублішчына (а – старажытнаруская крэпасць, б – старажытнарускае селішча, с – старажытнарускі курганны могільнік)

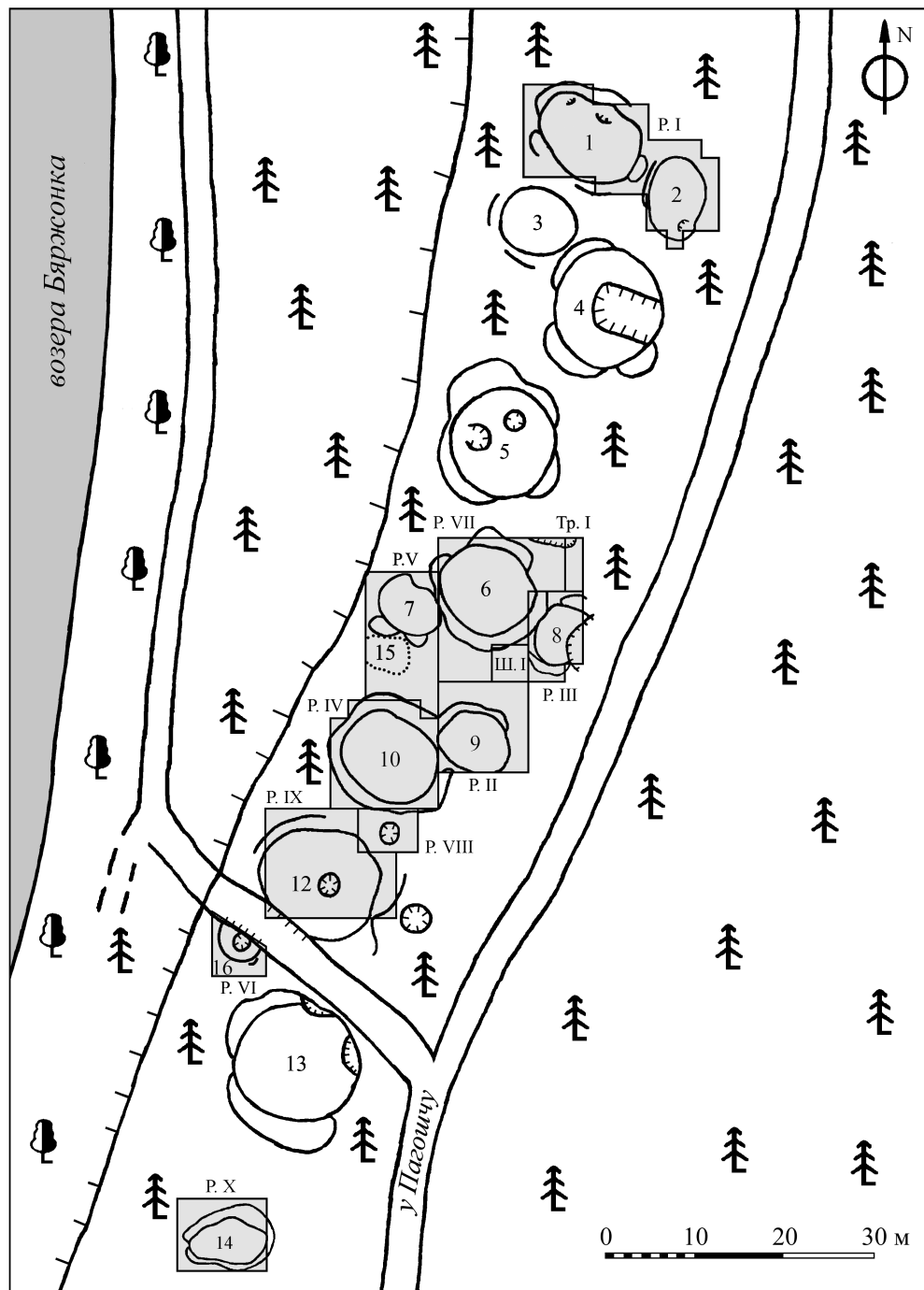
Fig. 10. Archaeological monuments of Braslavskye Lake region from second half of XI century

На плане могільніка бачна, што курганы з мужчынскімі інгумацыямі са зброяй (№ 1, 5, 10, 12, 14) размяшчаюцца “ланцужком” па цэнтры некропаля (мал. 16).

Яны вылучаюцца вялікімі памерамі і, відавочна, маюць першачарговае значэнне ў тапаграфічнай структуры могільніка. Варта адзначыць, што пры ўзвядзенні кургана 6, дзе быў пахаваны хлопчык з дроцікам, былі пашкоджаны практычна сінхронныя яму курганы 7 і 8 з жаночымі пахаваннямі.

Датаванне другога культурна-храналагічнага гарызонту курганнага могільніка Пагошча ўкладаецца ў межы другой паловы X – першай паловы XI ст., а найбольш верагодным падаецца яго функцыянаванне ў апошніх дзесяцігоддзях X – пачатку XI ст. [Плавінскі, 2008, с. 238; 2009, с. 68].

Нарэшце, варта звярнуць увагу на назву вёскі, ля якой размешчаны разглядаемы могільнік. Вёска Пагошча (Пошча) вядомая, паводле пісьмовых крыніц з пачатку XVI ст. [Hedemann, 1930, s. 68]. Як паказалі даследаванні А. Мікляева, на Паўночным Захадзе Русі назвы населеных пунктаў, якія завяршаюцца нашча, належаць яшчэ да ранняга старажытнарускага часу [Микляев, 1984]. Сама назва Пагошча, пэўна, магла з’яўляцца найменнем пагоста.

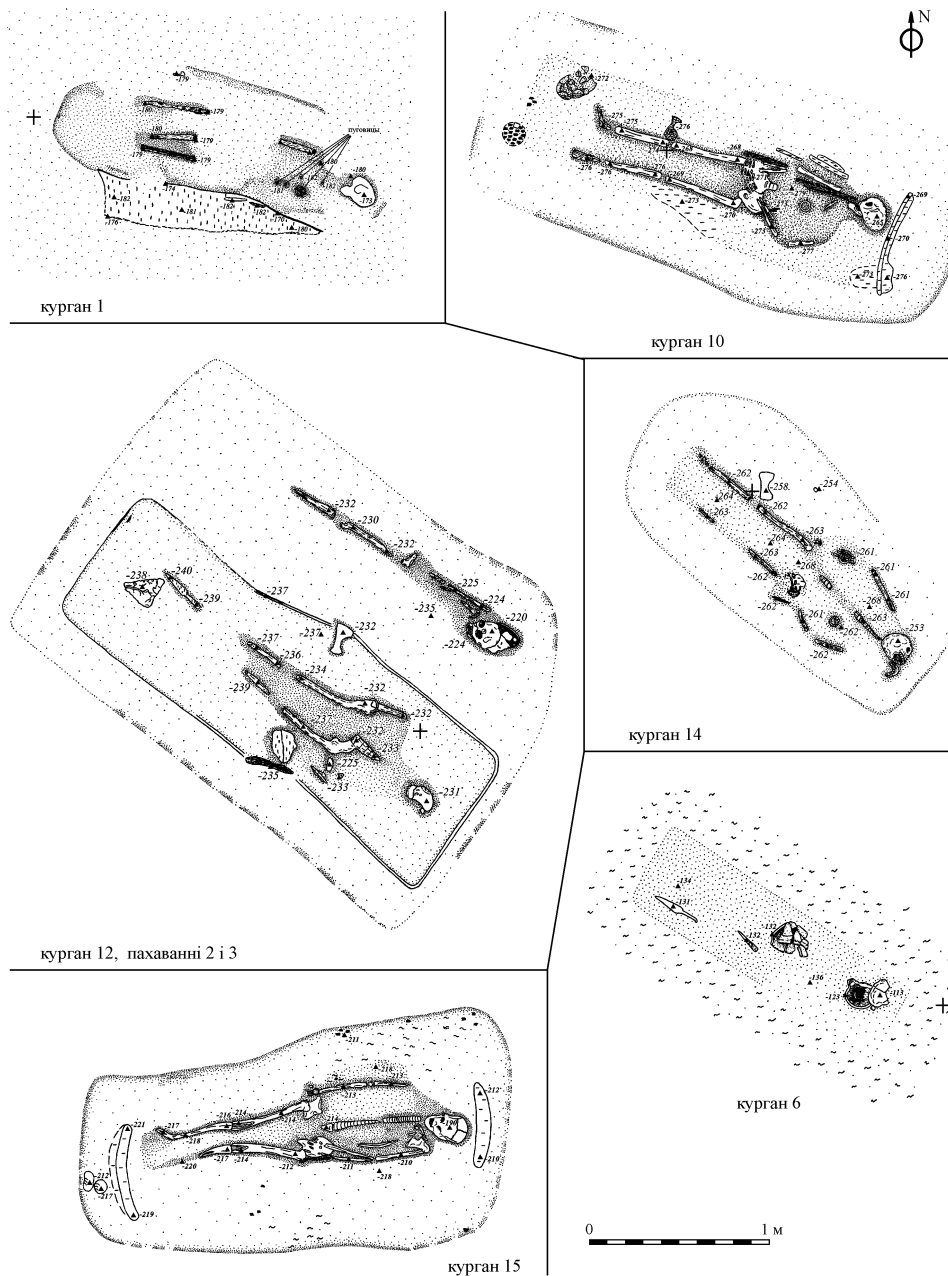
Мал. 11. План курганага могільніка Пагошча з пазначэннем раскопаў 2005–2008 гг.
Fig. 11. Plan of burial mound complex Pagoshcha with marked area, excavated in 2005–2008

Відавочна, што размешчаны ў цэнтры богінска-дзвяжыцкай групы помнікаў КСПДК курганны могільнік Пагошча, не звязаны з пахавальнымі традыцыямі гэтай культуры, за выключэннем двух пахаванняў (курган 8, пахаванне 1 у кургане 12). Некропаль належаў калектыву, які ўключаў розных па этна-культурнай прыналежнасці членаў. Мужчынскія інгумацыі са зброяй у падкурганных ямінах (“камерах” ці “квазікамерах”) займаюць дамінуючае становішча ў планіграфічнай структуры могільніка. Яны могуць быць інтэрпрэтаваныя як пахаванні прадстаўнікоў полацкай княжацкай адміністрацыі, якія мелі

пэўнае калектыўнае ўяўленне аб пахавальным рытуале, адпаведным іх групавому і сацыяльнаму статусу.

Адпаведна, фармаванне другога культурна-храналагічнага гарызонту курганнага могільніка Пагошча можа быць суаднесена з уваходжаннем богінска-дзівяцкай групы помнікаў КСПДК у сферу ўплыву Полацкага княства (мал. 8) і усталяваннем тут пагоста, які стаў адным з цэнтраў новай адміністрацыі.

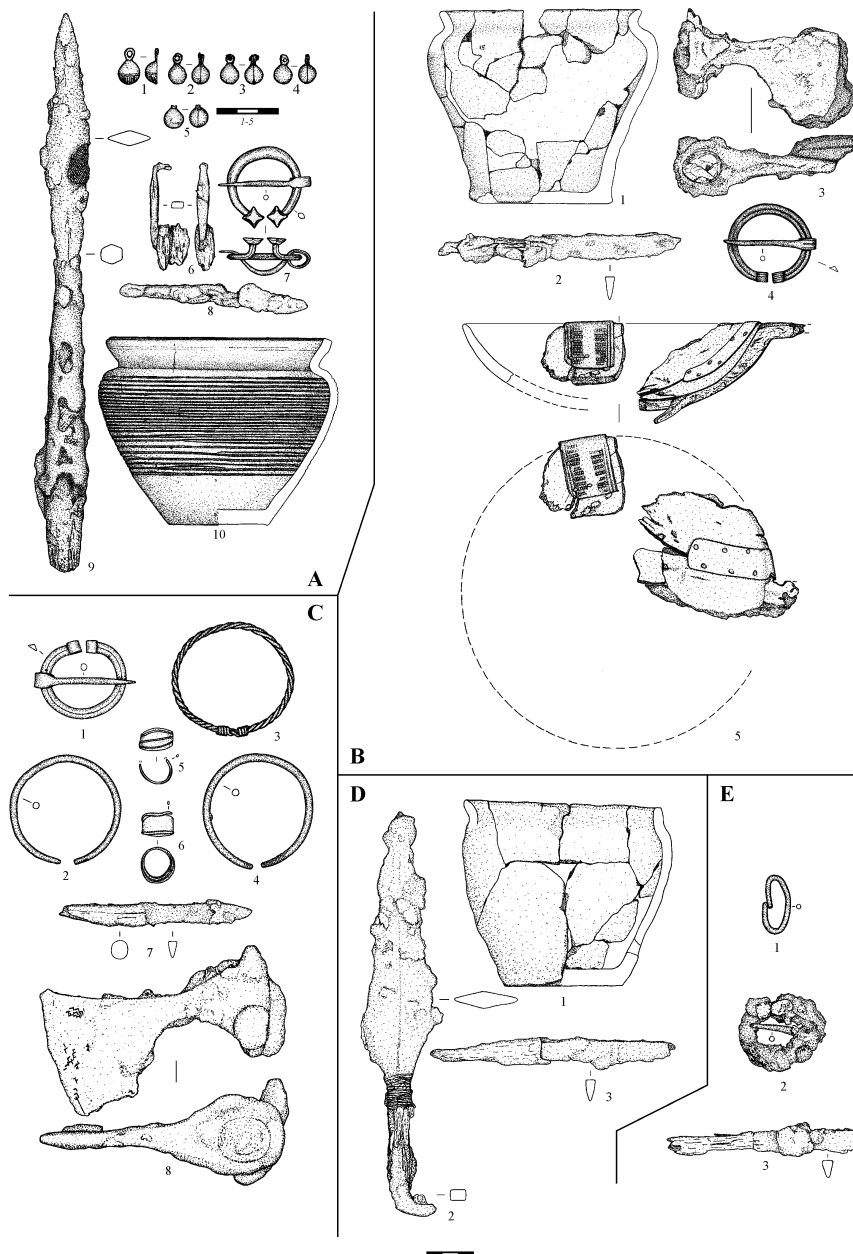
Узнік гэты пагост у другой палове X ст., найбольш верагодна – ў яго апошнія дзесяцігоддзі.

Мал. 12. Курганны могільнік Пагошча. Мужчынскія пахаванні па абразе інгумацыі (курганы 1, 10, 12, 14, 15 – у падкурганых ямінах, 6 – на асаванні кургана)

Fig. 12. Burial mound complex Pagoshcha. Inhumation burial of a man (mounds 1, 10, 12, 14, 15 – in under-mound pits, 6 – on the bottom of mound)

На жаль, мы не можам звязаць яго ўзнікненне з перыядам кіравання пэўнага князя. Аднак гэта магло адбыцца альбо на зыходзе княжання ў Полацку Рагвалода, альбо ў перыяд, калі Полацкае княства ўваходзіла ў дзяржаву Уладзіміра Святаслава. У пачатку ці ў першай палове XI ст. функцыянаванне курганага могільніка Пагошча, таксама як і ўсіх некропаляў богінска-дрывяцкай групы помнікаў КСПДК, спыняецца. Археалагічныя помнікі другой паловы XI–XIII стст. у дадзеным мікрарэгіёне пакуль не выяўлены (за выключэннем наваколля Дрысвят (мал. 10)), што можа сведчыць аб адсутнасці стабільнага засялення рэгіёна альбо аб яго слабой населенасці, прычыны якой пакуль застаюцца не высветленымі.

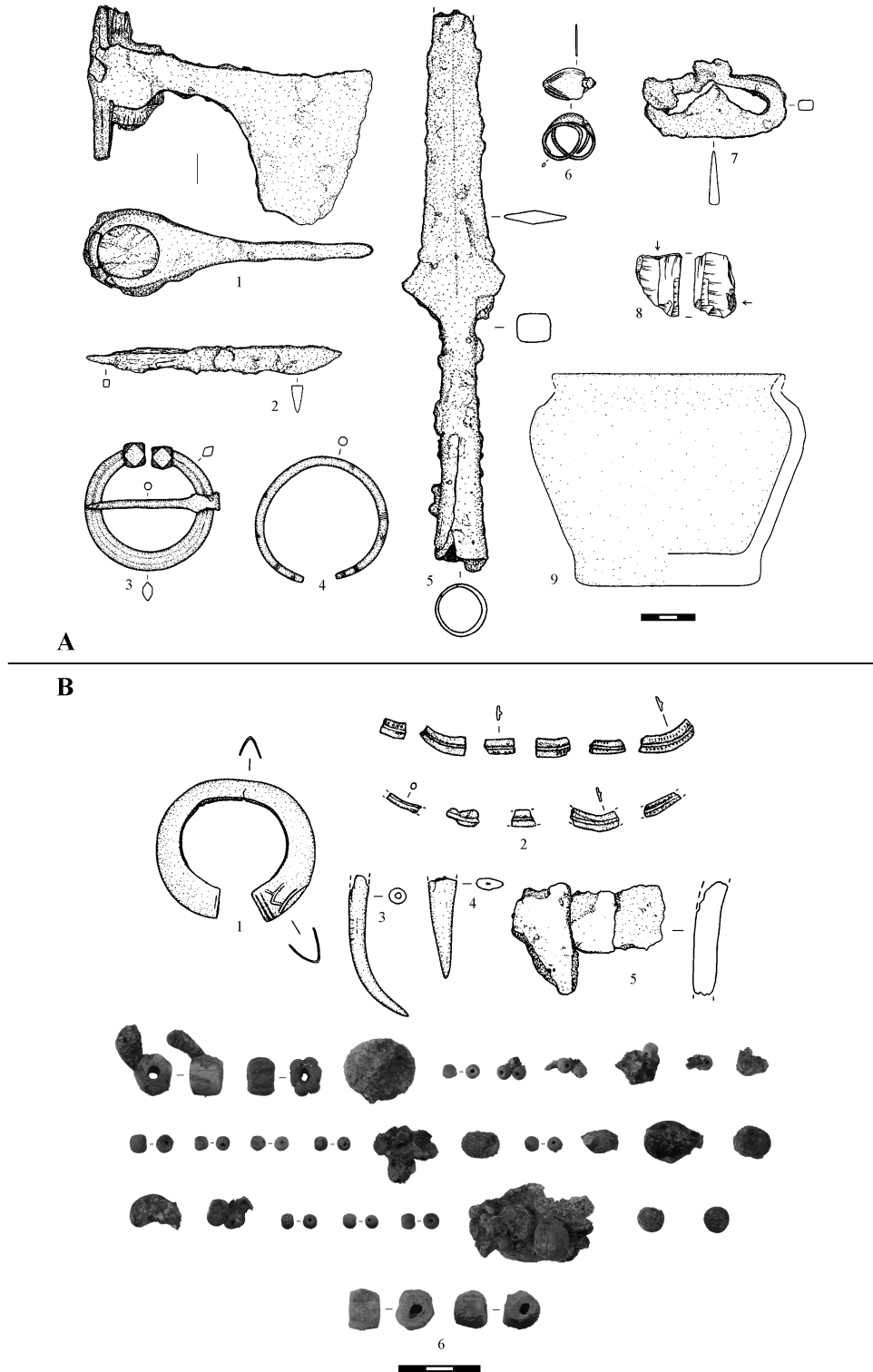
Мал. 13. Курганны могільнік Пагошча. Пахавальны інвентар: А – курган 1, В – курган 10, С – курган 14, D – курган 6, E – курган 15

Fig. 13. Burial mound complex Pagoshcha. Burial gifts

Мы каротка ахарактарызавалі стан вывучэння археалагічных помнікаў Браслаўскага Паазер'я канца I – пачатку II тыс. н.э. і вынікі найноўшых раскопак у рэгіёне.

У заключэнні варта спыніцца на перспектывах археалагічнага вывучэння Браслаўскага Паазер'я. Той факт, што дадзены рэгіён знаходзіцца на самым паўночным захадзе Беларускага

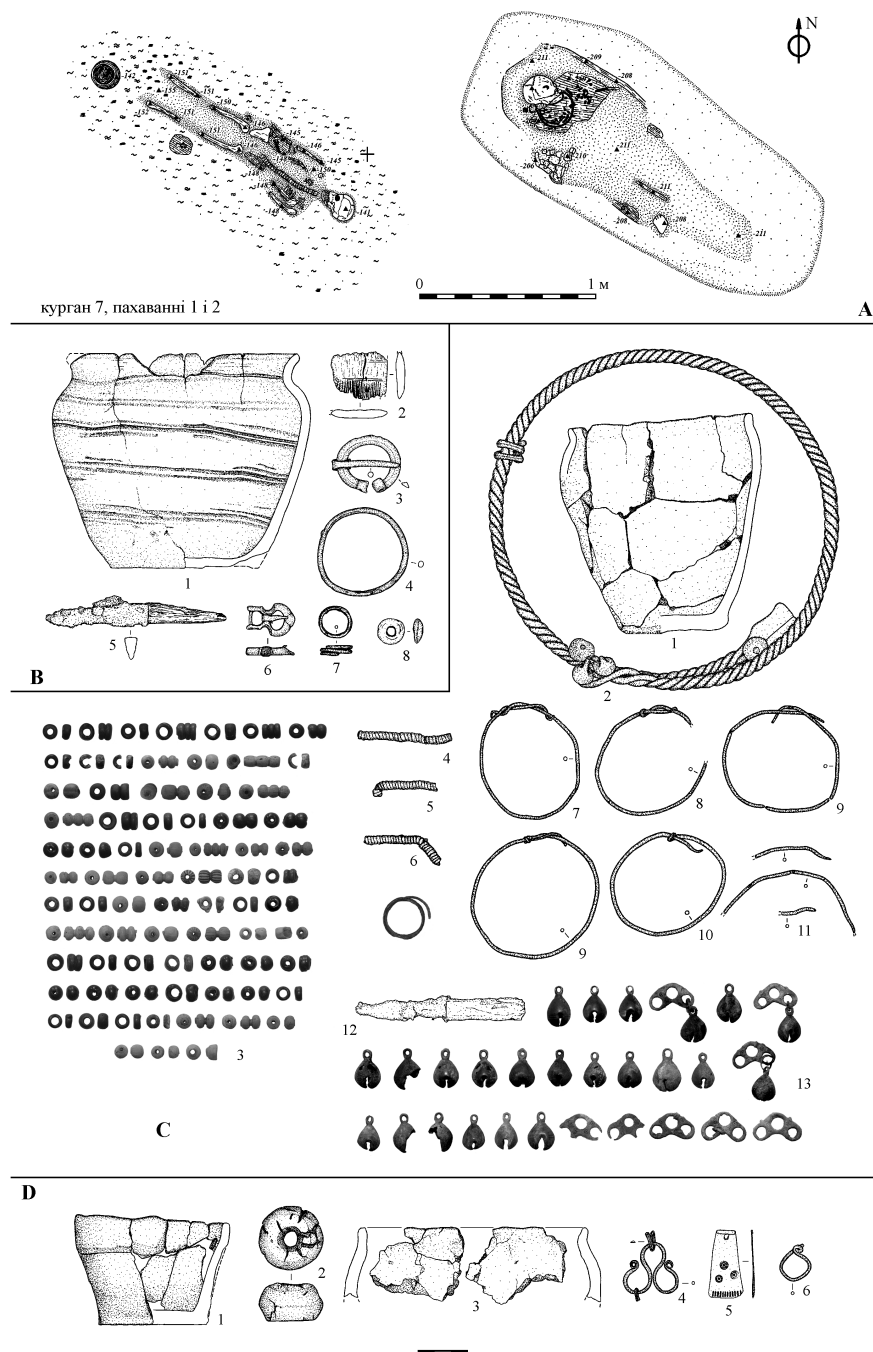
Падзвіння і з'яўляецца крайнім рэгіёнам рассялення крывічоў і, адпаведна, памежнай тэрыторыяй Полацкага княства, вызначае яго характар як кантактнай балта-славянскай зоны. Гэта, у сваю чаргу, робіць яго ключавым у вырашэнні пытанняў балта-славянскіх этнакультурных кантактаў і ўзаемаўплываў.

Мал. 14. Курганны могільнік Пагошча. Пахавальны інвентар кургана 12: А – пахаванне 2, В – пахаванне 1

Fig. 14. Burial mound complex Pagoshcha. Burial gifts from mound 12

Для вырашэння гэтых пытанняў першачарговай задачай падаецца распрацоўка максімальна дробнай храналогіі археалагічных помнікаў рэгіёна. На жаль, паселішчы з добра стратыфікаванымі культурнымі напластаваннямі ў Браслаўскім Паазер'і пакуль не выяўленыя. Па гэтай прычыне ключавым для іх датавання і інтэрпрэтацыі з'яўляецца вызначэнне часу іх узнікнення і катастрофічных падзеяў, звязаных з іх спаленнем ці зменай насельніцтва. Таксама неабходная распрацоўка максімальна дробнай адноснай храналогіі пахавальных помнікаў рэгіёна.

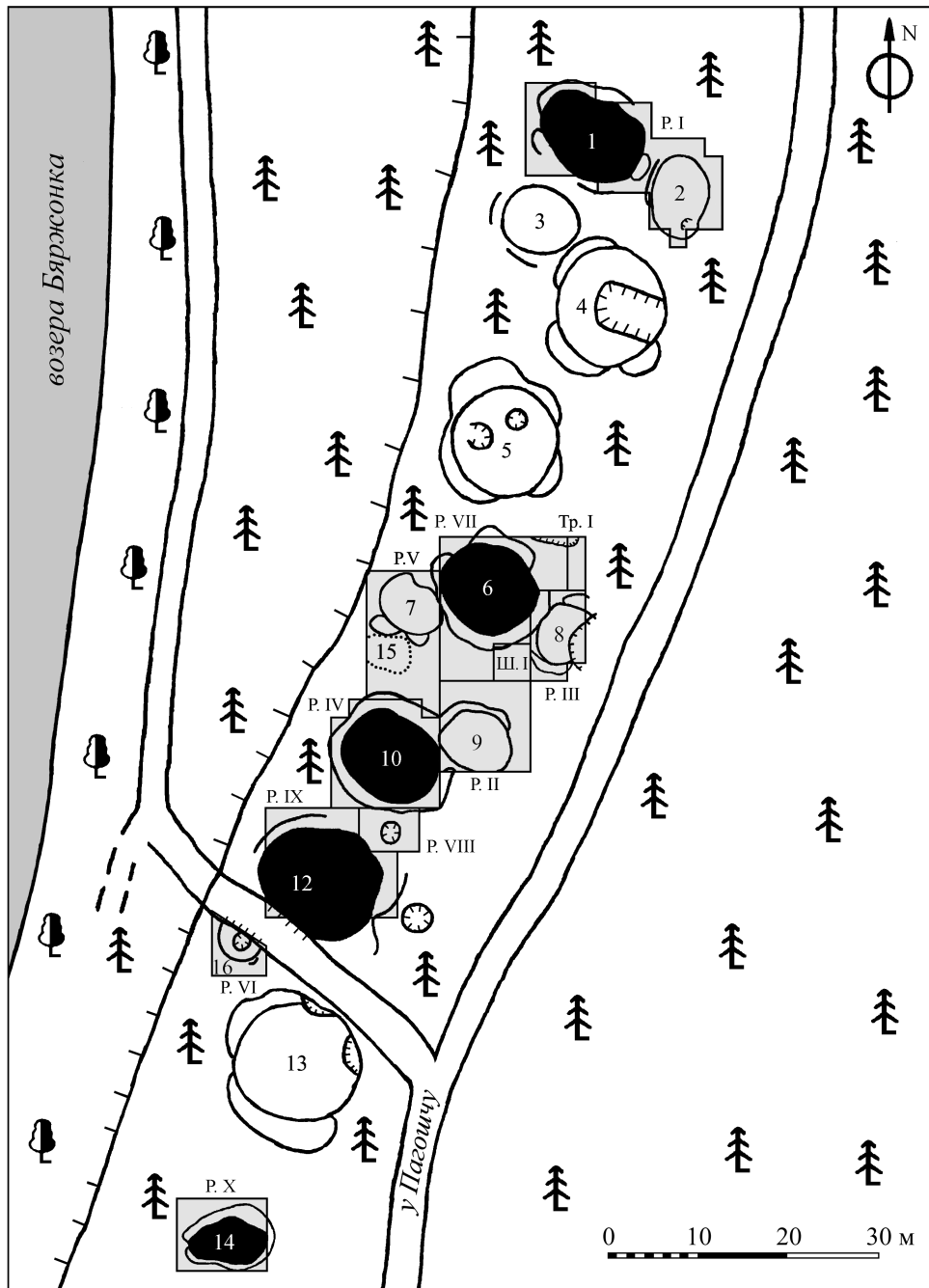

Мал. 15. Курганны могільнік Пагошча. Планы пахаванняў 1 і 2 кургана 7 (А), пахавальны інвентар курганоў 7 (В – пахаванне 1, С – пахаванне 2) і 8 (D)

Fig. 15. Burial mound complex Pagoshcha. Plans of burials 1 and 2 from mound 7 (A), burial gifts from burial 7 (B – burial 1, C – burial 2) and 8 (D)

Не менш важным з'яўляецца пытанне аб этна-культурным складзе асобных калектываў, якія насялялі рэгіён у раннім сярэднявеччы. Яго вырашэнне магчымае толькі на падставе комплекснага вывучэння, археалагічных і антрапалагічных дадзеных і можа прывесці да вызначэння шляхоў фармавання насельніцтва памежных рэгіёнаў Полацкай зямлі і іншых заходнерускіх княстваў.

Вельмі важным з'яўляецца пытанне асаблівасцяў структуры сельскага рассялення ў рэгіёне, вырашэнне якога магчымае толькі па выніках правядзення далейшых планамерных разведачных работ па пошуку селішчаў жалезнага веку і сярэднявечнага перыяду.

Мал. 16. Курганны могільнік Пагошча. Месца пахавальных комплексаў са зброяй (адзначаны чорным колерам) у планіграфічнай структуры могільніка

Fig. 16. Burial mound complex Pagoshcha. Places of burials, which include weapon (marked by black color) in planigraphic structure of complex

I, нарэшце, перспектыўным падаецца пытанне аб этапах фармавання ў Браслаўскім Паазер'і межаў і адміністрацыйнай структуры Полацкага княства, упэўненае вырашэнне якога магчымае па выніках асвятлення ўсіх пералічаных праблем.

Таблица 1

Курганныя могільнікі культуры смаленска-полацкіх доўгіх курганоў на
заходзе Браслаўскага Паазер'я

№	Могільнік	Аўтары і гады раскопак	Колькасць раскапанных насыпаў	Крыніца інфармацыі
1	Бяльмонты	Ф. В. Пакроўскі, 1893, А. і У. Галубовічы, 1938, Л. У. Дучыц, 1978, 1982, В. Н. Рабцэвіч, А. М. Плавінскі, 1997	19	Покровский, 1895, с. 181–184; Hołubowiczowie, 1940, s. 6; Дучыц, 1991а, с. 105; Плавинский, 2000, с. 72–73
2	Вусце (Богіна)	Ф. В. Пакроўскі, 1893, Л. У. Дучыц, В. І. Шадыра, 1982, 1986, 1987	20	Покровский, 1895, с. 211–215; Дучыц, Шадыра, 1992
3	Даўбор	Ф. В. Пакроўскі, 1893	8	Покровский, 1895, с. 202–208
4	Заборныя Гумны	Ф. В. Пакроўскі, 1893	6	Покровский, 1895, с. 176–180
5	Опса	Ф. В. Пакроўскі, 1893	17	Покровский, 1895, с. 197–202; Дучыц, 1991б, с. 5; Плавінскі, Плавінскі, 2003, с. 78
6	Рацкі Бор	Ф. В. Пакроўскі, 1893; Л. У. Дучыц, В. І. Шадыра, 1983, 1990	26	Покровский, 1895, с. 185–197; Дучыц, Шадыра, 2004
Усяго:			96	

Таблица 2

Пахаванні па абразе інгумацыі ў курганных могільніках культуры смаленска-полацкіх доўгіх
курганоў на заходзе Браслаўскага Паазер'я

№	Пахавальны комплекс. Аўтар і год раскопак	Пахавальны абраз	Пахавальны інвентар	Датаванне	Крыніца інфармацыі	Мал.
1	Заборныя Гумны, курган 2. Ф.В. Пакроўскі, 1893	інгумацыя на мацерыку галавой на поўдзень	падковападобная фібула, бранзалет, пярсцёнак, ляпны гаршчок, наканечнік кап'я	к. X – пач. XI ст.	Покровский, 1895, с. 177	
2	Заборныя Гумны, курган 4. Ф.В. Пакроўскі, 1893	інгумацыя на мацерыку галавой на паўночны ўсход	сякера, шпілька з рухомым колцападобным навершам	?	Покровский, 1895, с. 178	
3	Заборныя Гумны, курган 5. Ф.В. Пакроўскі, 1893	інгумацыя на мацерыку галавой на паўднёвы запад	падковападобная фібула, два бранзалета, пярсцёнак, нож, крэсіва, крэмень, тачыльны брусок, фрагменты ляпнога гаршчка, сякера, наканечнік кап'я	к. X – пач. XI ст.	Покровский, 1895, с. 179	

Плавінскі М. Браслаўскае Паазер'е ў канцы I – пачатку II тыс. н.э. ...

4	Рацкі Бор, курган 16. Ф.В. Пакроўскі, 1893	інгумацыя на мацерыку галавой на запад	сякера, ляпны гаршчок, падковападобная фібула, наканечнік кап'я	пач. XI ст.	Покровский, 1895, с. 191	
5	Рацкі Бор, курган 1. Л.У. Дучыц, 1990	інгумацыя на мацерыку галавой на ўсход	наканечнік кап'я, падковападобная фібула, нож	к. X – пач. XI ст.	Дучыц, 1991б, с. 4, рис. 2–3; Плавінскі, 2007, с. 157, 165, мал. 2:1–3	9:В
6	Опса, курган 8. Ф.В. Пакроўскі, 1893	інгумацыя на мацерыку галавой на ўсход	ляпны гаршчок	?	Покровский, 1895, с. 201	
7	Опса, курган 1. Л.У. Дучыц, 1990	інгумацыя на мацерыку галавой на запад	кругавы гаршчок	др.п. X – пач. XI ст.	Дучыц, 1991б, с. 5, рис. 7–8; Плавінскі, Плавінскі, 2005, с. 131	
8	Опса, курган 4/16. В.Н. Рабцэвіч, А.М. Плавінскі, 1996	інгумацыя на мацерыку галавой на ўсход	сякера	X–XI ст.	Плавінскі, Плавінскі, 2003, с. 78	9:С
9	Вусце (Богіна), курган 61. Л.У. Дучыц, В.І. Шадыра, 1982	інгумацыя на мацерыку галавой на паўночны запад	сякера, наканечнік кап'я, дзве крыжапрапаразныя бразготкі, нож, бранзалет, кругавы гаршчок	пач. XI ст.	Дучыц, Шадыра, 1992, с. 78; Плавінскі, 2007, с. 157, 165, мал. 2:4–8	9:А

Таблица 3

Курганны могільнік Пагошча. Курганы, даследаваныя ў 2005–2008 гг.: абрад і датаванне

№ кургана	Пахавальны абрад	Пол і ўзрост пахаванага	Датаванне	Заўвагі
1	інгумацыя ў падкурганнай яміне галавой на ўсход	дарослы мужчына	к. X – пач. XI ст.	другі культурна- храналагічны гарызонт
2	без пахавання		сяр. I – пач. II тыс. н.э.	?
6	інгумацыя на попельным слаі галавой на паўднёвы ўсход,	хлопчык	к. X – пач. XI ст.	другі культурна- храналагічны гарызонт
7	парная інгумацыя: 1) на попельным слаі галавой на паўднёвы ўсход,	дзіцёнак і жанчына	к. X – пач. XI ст.	-/-

	2) у падкуртаннай яміне галавой на паўночны захад			
8	крэмацыя ў падкуртаннай яміне	дзяўчына	др. п. X – пач. XI ст.	-//-
9	крэмацыя ў драўлянай канструкцыі на вяршыні насыпу	не менш за чатыры чалавека	VII ст.	першы культурна- храналагічны гарызонт
10	інгумацыя ў падкуртаннай яміне галавой на ўсход	дарослы мужчына	к. X – пач. XI ст.	другі культурна- храналагічны гарызонт
12	парная інгумацыя ў падкуртаннай яміне галавой на паўднёвы ўсход і крэмацыя	дарослы мужчына і дзве жанчыны	др.п. X ст.	другі культурна- храналагічны гарызонт
14	інгумацыя ў падкуртаннай яміне галавой на паўднёвы ўсход	дарослы мужчына	др.п. X – п.п. XI ст.	другі культурна- храналагічны гарызонт
15	інгумацыя ў падкуртаннай яміне галавой на ўсход	дарослы мужчына	X–XI стст.	другі культурна- храналагічны гарызонт
16	разбураны, слядоў пахавання не выяўлена			

ЛІТАРАТУРА

Алексеев Л. В.

1960 Раскопки древнего Браслава // КСИА. – Вып. 81. – С. 95–106.

2006 Западные земли домонгольской Руси: очерки истории, археологии, культуры. – М. – Кн. 1. – 289 с.

Аляксееў Л. В.

1978 Старажытны Браслаў // ПГКБ. – № 4. – С. 37–40.

Голубович Е., Голубович В.

1945 Славянские поселения правобережной Дисны в Вилейском округе БССР // КСИИМК. – Вып. XI. – С. 126–137.

Дернович С. Д.

2001 Исследования на городище у д. Масковичи Браславского района Витебской области в 2001 г. // МАБ. – № 6. – С. 103–109.

Дучиц Л. В.

1991б Отчет о раскопках курганов на территории Браславского и Ушачского районов Витебской области в 1990 году. Мн. // АА ІГ НАН Беларусі. – Справа № 1201.

Дучиц Л. В., Митрофанов В. Г.

1994 Городище Ратюнки // ГАЗ. – № 5. – С. 163–182.

Дучиц Л. У.

1991а Браслаўскае Паазер'е ў IX–XIV стст. – Мінск, 1991. – 120 с.: іл.

1993 Маскавічы // Полоцкий летописец. – Полоцк. – № 1 (2). – С. 13–18.

1996 Курганны могільнік каля в. Укля Браслаўскага раёна // ГАЗ. – № 8. – С. 111–120.

Дучиц Л. У., Шадыра В. І.

1992 Аб славянскім рассяленні на паўночным захадзе Беларусі (Па матэрыялах курганнага могільніка каля в. Вусце Браслаўскага раёна) / Весці АН Беларусі. Серыя грамадскіх навук. – № 3–4. – С. 73–79.

- 2004 Раскопки курганов в урочище "Рацкі Бор" каля г. Браслава Віцебскай вобласці // ГАЗ. – № 19. – С. 143–146.
- Егорейченко А. А.*
- 1994 Железный век Браславского Поозерья // Браслаўскія чытанні. Матэрыялы III-й навукова-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 200 угодкам паўстання 1794 года. – Браслаў. – С. 20–22.
- 2003 Средневековые материалы городища Ратюнки (предварительные итоги изучения 1999–2002 гг.) // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі. Матэрыялы IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі. – Полацк. – С. 118–121.
- 2004 Исследования в Ратюнках // ГАЗ. – Мінск. – № 19. – С. 292.
- 2006 Культуры штрихованной керамики. – Минск.
- Зайцава В. Я.*
- 1993а Дзісна // Археалогія і нумізматыка Беларусі: Энцыклапедыя. – Мінск. – С. 219–220.
- 1993б Друя // Археалогія і нумізматыка Беларусі: Энцыклапедыя. – Мінск. – С. 235–236.
- Микляев А. М.*
- 1984 О топо- и гидронимах с элементом -гост/-гощ на Северо-Западе СССР (к проблеме восточно-славянского расселения) // Археологическое исследование Новгородской земли. – Л. – С. 25–46.
- Плавинский А.*
- 2000 Раскопки могильника у деревни Ахремовцы // Браслаўскія чытанні. Матэрыялы V-й навукова-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 935 годдзю першай згадкі Браслава ў пісьмовых крыніцах. – Браслаў. – С. 72–73.
- Плавінскі А. М., Плавінскі М. А.*
- 2003 Новыя дадзеныя па гісторыі Браслаўскага Паазер'я на мяжы I і II тыс. н.э. (па матэрыялах раскопак курганнага могільніка Опса) // Браслаўскія чытанні. Матэрыялы VI-й навукова-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 150-й гадавіне з дня нараджэння браслаўскага лекара, грамадскага дзеяча Станіслава Нарбута (1853–1926). – Браслаў. – С. 78–80.
- 2005 Раскопки курганнага могільніка Опса // МАБ. – Вып. 9. – С. 129–137.
- Плавінскі М. А.*
- 2005 Разведкі ў Браслаўскім і Міёрскім раёнах // ГАЗ. – № 20. – С. 247–248.
- 2007 Ланцэтападобныя наканечнікі коп'яў на тэрыторыі Беларусі: храналогія і тапаграфія знаходак // Памятнікі эпохі жызеля і сярэднявечжыя Беларусі / МАБ. – № 14. – С. 156–175.
- 2009 Курганны могільнік Пагошча: асноўныя вынікі раскопак 2005–2008 гадоў // Беларускае Падзвінне: вопыт, метады і вынікі папярэдняга даследаванняў (да 80-годдзя пачатку археалагічных раскопак у г. Полацку). – Наваполацк. – С. 55–70.
- Плавінскі М., Харытановіч З., Дзярновіч С.*
- Новыя археалагічныя помнікі жалезнага веку ў Браслаўскім Паазер'і (па выніках даследаванняў 2003–2005 гг.) // МАБ. – Вып. 15. – С. 205–211.
- Плавинский Н.*
- 2008 Курганный могильник Погоща: результаты раскопок 2005–2006 годов // ЛА. – Т. 34. – С. 211–252.
- Покровский Ф. В.*
- 1895 Курганы на границе современной Литвы и Белоруссии // Труды IX АС в Вильне в 1893. – М. – Т. I. – С. 166–220.
- Седов В. В.*
- 2005 Избранные труды: Славяне: Историко-археол. исследование. Древнерусская народность: Историко-археол. исследование. – М. – 944 с.
- Семянчук Г. М.*
- 1993 Новая катэгорыя археалагічных помнікаў на тэрыторыі Полацкай зямлі (грунтовыя могільнікі X–XIII стст.) // ГАЗ. – № 2. – С. 124–139.

Семянчук Г.

- 1997 Гарадзішча “Замкавая гара” ў Браславе // Гісторыя Беларусі: жалезны век і сярэднявечча. Да 70-годдзя з дня нараджэння Г.В. Штыхава. – Мінск. – С. 61–65.

Семенчук Г. А.

- 2001 Раннесредневековый археологический комплекс Дрисвяты // ЛА. – Т. 21. – С. 299–310.

Семянчук Г., Міроньскі Т.

- 2001 Вынікі археалагічнага вывучэння Дрысвяцкага рэгіёну ў 1996 г. і 1999 г. // Браслаўскія чытанні 2000. Матэрыялы V-й навукова-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 935-годдзю першай згадкі Браслава ў пісьмовых крыніцах. – Браслаў. – С. 92–94.

Шадыро В. И.

- 1993 Средневековые материалы из городища Прудники // Сярэднявекавыя старажытнасці Беларусі: Новыя матэрыялы і даследаванні. – Мінск. – С. 138–146.

- 2001б Городище и селище Прудники // ЛА. – Т. 21. – С. 267–274.

Шадыра В. I.

- 2001а Браслаўскае Паазер'е на пераходзе ад эпохі жалеза да сярэднявечча // Браслаўскія чытанні 2000. Матэрыялы V-й навукова-краязнаўчай канферэнцыі прысвечанай 935-годдзю першай згадкі Браслава ў пісьмовых крыніцах. – Браслаў. – С. 97–100.

- 2006 Беларускае Падзвінне (I тысячагоддзе н.э.). – Мінск.

Штыхаў Г. В.

- 1992 Крывічы: Па матэрыялах курганоў у Паўночнай Беларусі. – Мінск. – 191 с.: іл.

Hedemann O.

- 1930 Historija powiatu Braslawskiego. – Wilno.

Holubowicz W.

- 1937 Pik lat pracy terenowej museum archeologicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1933–1937) // Rocznik archeologiczny. – Wilno. – Т. I. – S. 85–90.

Holubowiczowie H. i W.

- 1940 Wykopaliska na Wilecszyźnie w latach 1938 i 1939. – Wilno.

Kurila L.

- 2005 Lietuvių etninė riba rytuose IX–XII a. (1. Archeologijos duomenys) // ЛА. – Т. 27. – P. 59–84.

Radiņš A.

- 1999 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās un politiskās vēsures jautājumi / Latvijas vēstures muzeja raksti. – Nr. 5. – Rīga. – 200 lpp.: il.

Mikalai PLAVINSKI

BRASLAV LAKE REGION IN THE END OF THE I – BEGINNING OF THE II MILLENNIUM A.D.: CURRENT STATE AND PROSPECTS OF RESEARCH

The article is devoted to the analyses of historical and cultural situation in the Braslav Lake Region (North-West of present-day territory of Belarus) in the end of the I – beginning of the II millennium A.D. On the base of the study of the excavation's materials dating, ethnical and cultural belonging of archaeological monuments is defined. Great attention is paid to the barrow cemetery Pagoshcha investigation's results. Most of studied in cemetery barrows belong to the second cultural and chronological horizon which can be preliminary dated as the second half/end of the 10th – the beginning/the first half of the 11th century. It's related with entry of the Western part of Braslav Lake Region in sphere of influence of Polatsk Principality. The barrow cemetery belonged to group that included different by origin, ethnic and cultural belonging members. Among them stood out the representatives of Polatsk retinue administration.